

Kielemme käytäntö

Niin -sanasta ja alistussuhteesta

Kymmenisen vuotta sitten antoi prof. E. A. Saarimaa kielenkäyttäjille seuraavan ohjeen: »Seuraavanlainen yleinen *niin* sanan käyttö on katsottava virkkeen rakennetta rikkovaksi: 'Vakaumukseni on se, että jos saamme olla rauhassa, *niin* tulemme voittamaan viimetalvisen sodan tuottamat vaikeudet.' Että-lauseen pitää säilyä muodoltaan moitteettomana, jos sen sisään pantu jos-lause jätetään pois; sen vuoksi *niin* sana on edellä olevassa virkkeessä liikaa. Samoin: 'Usein kuulee sanottavan, että kun koira syö ruohoa, *niin* tulee sade'» (Väärin rakennettuja virkeitä, Vir. 1941, s. 396). Saman ohjeen Saarimaa on myöhemmin toistanut (Vir. 1943 s. 122 ja Kielenopas s. 188). Prof. Lauri Kettunen sen sijaan on sitä mieltä, että *niin*-sana ei riko lauseyhdistyksen rakennetta (Hyvää vapaata suomea s. 166). Kun sen paremmin Saari-
maa kuin Kettunenkaan ei riittävästi perustelee kantaansa, lienee paikallaan vielä puuttua tähän kysymykseen.

Luettelen ensin joukon kirjallisuudesta poimimiani esimerkkejä, joissa sana *niin* Saarimaan katsantokannan mukaan rikkoo virkkeen rakenteen:

Ai, se oli *niin*, *että* kun setä Lönnrot tuli meille, *niin* hän laulatti koko päivän Paavilaa (Juhani Aho, KT VIII, 5. p., s. 68.) — Oli *niin*, *että* kun hänelle johtui mieleen jotenkin isävainaja, *niin* tuli myöskin riisryynipuuro, *ja* kun näki josakin riisryynipuuroa, *niin* tuli heti mieleen isävainaja. (Teuvo Pakkala, KT II s. 310.) — Katsos, sinä unohdat, sanoi Eemil, *että* jos Snellman nosti Suomen, *niin* Suomi oli kumminkin se, joka nousi. (Arvid Järnefelt, Isänmaa, 7. p., s. 110.) — Ja sen minä sanon *että* jos joku laskee, *niin* kyllä se on hän, joka laskee! (Johannes Linnankoski, KT I, 12. p., s. 312.) — He pohtivat joka kohdan selväksi ja päättivät sitäpaitsi, *että* koska Muttninen saattaisi epäillä jotain, kun Maunun väki

on täällä, *niin* alkaisi Juutas Maunun avulla ja Ananiaksen kanssa korjailia tässä tupaakin (Joel Lehtonen, Putki-notko s. 357.) — Harmajavaaran Hannes selitti loistavin kasvoin, *että* *vaikka* hän on köyhä mies, jonka talo isäin typerän tervanpolton takia on kärsinyt korvaamattomia tappioita, kun ovelat tukki-yhtiöt ovat käyttäneet tilaisuutta hyväkseen, *niin* hän silti ei ole mikään herrain vihollinen (Ilmari Kianto, Ryysyrannan Jooseppi, 2. p., ss. 157—158.) — Hän ymmärsi, *että* jos hänkin nyt palaisi työhön, *niin* hän kenties saisi pitää paikkansa elämänsä loppuun saakka. (Toivo Pekkanen, Isänmaan ranta, 2. p., s. 203.) — Kaikista x:n arvoista pitää paikkansa, *että* jos x on jääpala, jota kuumennetaan, *niin* x sulaa (Anders Wedberg, Johdatus nykyiseen logiikkaan, suomentanut Otso Aalto, ss. 33—34.) — Ja Jukapete uskoi, *että* jos hänellä olisi ollut kunnolliset vaatteet ja kengät, *niin* hänessä olisi ollut omasta mielestään enemmän miestä (Viljo Kajo, Sinisen kammarin uni s. 25.) — Eniten minua ahdisti ajatus, *että* *vaikka* huutaisin kirkon edessä julki tämän kauhean salaisuuden tai lähtisin ympäri maailmaa saarnaamaan vaaraa, joka uhkasi kristikuntaa Ranskan kunnin ja jumalattomuuden takia, *niin* kukaan ei uskoisi minua (Mika Waltari, Mikael Karvajalka s. 704.) — Sanoi siitäkkin Selinasta, *että* jos minulla ei ole sen suhteen oikeuksia, *niin* on kuitenkin velvollisuuksia. (Martti Merenmaa, Penjami, vaeltaja s. 337.) — Mutta varmaa on, *että* *mikäli* näitä ominaisuuksia noudatetaan, *niin* näköalat muutaman kuu-
kauden kuluttua myös ovat huomattavasti valoisaammat. (Uusi Suomi 1948 n:o 306.) — Tähän on kuitenkin vastattava, *että* jos suomen kielessä tosiasialisesti tavataan asut 'verta' ja 'merta', *niin* sellaista yleistä vokaalisointulakia, johon vedotaan, ei ole. (Aarni Penttilä, Vir. 1930 s. 222.) — Kun nimitämme sanajärjestystä sm. kielessä »suhteellisen vapaaksi», tarkoitamme sitä, *että* *vaikka* esim. edellä mainitussa tyyppilauseessa — — normaali, s.o. tasapainotteinen sanajärjestys siis onkin juuri tämä, *niin* tuo järjestys kuitenkin voi, lauseen olennaisen merkityssisällyksen muuttumatta,

vaihdella (Lauri Hakulinen, Suomen kielen rakenne ja kehitys II s. 181.) — Kettunen taas arvelee, *että kun* lounaismurteissa on tässä äännelallinen i:n loppuheitto, *niin* niiden liepeillä »on pääsyt vallalle sekamurteille ominainen 'liioittelu» (Pertti Virtaranta, Länsiylä-satakuntalaisten murteiden äännehistoria I s. 295.) — Välitön vaikutelmamme on, *että jos* Gananderilla ei ole ollut sanartikkelinsa muuta aihetta kuin hänen esittämänsä sitaatti, *niin* juuri häntä on pidettävä syypäänä virheellisen 'kaviata' muodon sepittämiseen (Martti Rapola, Vir. 1950 s. 218.)

Saarimaa mainitsee esimerkkejä ai-noastaan *että* -lauseista, joiden »sisään on pantu» sivulause. Mutta jos ollaan johdonmukaisia, on hänen antamansa ohje tietysti ulotettava sellaisiinkin tapauksiin, joissa ei ole kysymys *että*-, vaan rinnastuskonjuktiolla alkavasta lauseesta. Tämän katsantokannan mukaan *niin* -sana esim. seuraavissa virkkeissä rikkoi *mutta* -sanalla alkavan lauseen:

Eipä siis olisi siman tarjoilu enää ollut tarpeellistakaan, *mutta koska* oli siitä isännälle maininnut, *niin* kirkkoherra — pyysi Varvun sitäkin tuomaan. (Kojo, mts. 212.) — *Mutta jos* luulet Jakobin pyyhkivän ne veloistasi, *niin* erehdyt pahasti (Waltari, mts. 613.) — Me näemme, että jotakin kielellistä ilmausta saatetaan katsoa vääräksi ainoastaan siitä syystä, ettei se sovellu tutkijan teoriaan, *mutta jos* jonkun ajan perästä sama ilmaus voipi saada teoreettiselta kannalta tutkijaa tyydyttävän selityksen, *niin* se tunnustetaan oikeaksi (E. N. Setälä, Kielentutkimus ja oikeakielisyys s. 101.) — *Mutta jos* lähdetään siitä käsityksestä, että lappi, kuten kaikki muutkin, on yksinkertaisesti suomalais-ugrilainen kieli, *niin* mikään ei — estä asettamasta kysymystä näin (Y. H. Toivonen, Suomalaisen Tiedeakatemian Esitelvät ja Pöytäkirjat 1949 s. s. 164.)

Näihin rinnastettavia ovat seuraavat *sillä* -sanalla alkavat lauseet:

Mutta kuitenkin hän on siitä aina kiitollinen tuolle Adlerille; *sillä vaikka*

patruuna olisikin tehnyt sen hyväntöön kuin kaiken muunkin, ajattelematta, *niin* siten korotti Adler hänet ikäänkuin toiseen säätyyn (Joel Lehtonen, Kerran kesällä ss. 149-150.) — Eikä kukaan tien-nyt, mistä nämä nopeat hiihtäjät tulivat ja minne he hävisivät, *sillä jos* joku tiesi tai aavisti, *niin* hän ei uskaltanut puhua (Waltari, mts. 258.) — Tk. 27. pnä päättyvä neuvottelukausi uusien sopimusten aikaansaamiseksi työmarkkinoilla näyttää muodostuvan korkeapainoiseksi, *sillä vaikka* työehtosopimuksia onkin useita satoja, *niin* SAK toissailtaisessa tilaisuudessa siirsi neuvottelujen alkamisen ensi viikon loppuun. (Uusi Suomi 1950 n:o 67.) — Tämä määräys on oikeastaan risti-riidassa edellisen lausuman kanssa, *sillä jos* kerran historiallista kehitystä ei pidä arvostella »oikea» ja »väärä» arvosanoilla, *niin* ei ole oikeutettu siten arvostelemaan vähemmistönkään kieltä (Setälä, mts. 118.)

Saarimaan edustaman kannan mukaan *niin* -sana on seuraavissakin virkkeissä liikaa, koska se rikkoo *ja* -sanalla alkavan lauseen:

Helsingissä ne paikat olivat täynnä, *ja jos* ihmeen kaupalla jokin siellä au-keaisi, *niin* lempo muiden kanssa siitä kilvoitelkoon. (Lehtonen, Kerran kesällä s. 264.) — Sen suurempaa tai pyhempää tarkoitusta ei minulla ole, *ja jos* sanot uskoani lapselliseksi, *niin* itse olet vielä lapsellisempi (Waltari, Mikael Hakim, 2. p., s. 451.)

Ainoassakaan yllä mainituista virkeistä ei sana *niin* mielestäni tunnu mil-lään tavoin häiritsevältä, ellei lukijan mielessä ole juuri Saarimaan antama ohje. Päinvastoin tämän sanan pois jättäminen monessa tapauksessa tekisi virkkeen töksähtäväksi, ainakin jos ei haluta käyttää käänteistä sanajärjes-tystä. Alistetun (konditionaali-, konses-siivi-, kausaali- tai temporaali-) ja sitä seuraavan alistavan lauseen raja tuntuu usein kaipaavan selventävää *niin* -sanaa. Useimmissa mainitsemistani esimer-keistä selvyys kärsisi, jos tämä sana jä-tettäisiin pois, mutta varsinkin seura-

vissa *niin* mielestäni on suorastaan välttämätön:

Hipumalla hipui mieleen kuitenkin tunne siitä, *että jos* hän olisi täällä, tuo, jonka matkat eivät tänne toista kertaa osuneet ja joka jossain riensi, missä lienee rientänyt, jos hän sattumalta tulisi ja ilmaantuisi! — *niin* vaikkei hän välittäisikään sen enempää... niinkuin tietysti ei välittänytkään... *mutta kunhan* vain saisi nähdä hänet, *niin* pelastuisi... (Aho, KT II s. 139.) — mutta me sovimme rovastin kanssa, *että kun* minulla on harvinainen vieras *ja kun* kesätyötkin kiirehtivät, *niin* jätetään syksyyn. (Ibid. s. 369.) — Silloin arvelin minä, *että jolleivät* muut, *niin* ainakin minä. (Lehtonen, Kerran kesällä s. 352.) — hänellä oli ainakin oman mielensä hiljaisuudessa sellainen arvio, *että jos* puhuttiin tositoimesta eikä tyhjistä olemisesta ja isännöimisestä, *niin* hänhän oli ainoa mies talossa. (Kojo, mts. 125.)

Saarimaan säännön noudattaminen tekisi myös mahdolltomaksi seuraavallaisen tyylikeinon käyttämisen:

Muistakoon sen, *että jos* vasta sinne kiipee, *niin* ! (Aho, KT II s. 10.) — silloin vihjailee Adler hänelle, *että* emäntäneidillä, jota kutsuttiin nimellä Maj-Lis, oli sellainen talletus rahaa pankissa, itse oli Adler sen pannut. Ja *että jos* Könönen tahtoi rakastua, *niin*; Adler ei nyt itse voinut, vaikka naimisiin tytön olisi pitänyt päästä. (Lehtonen, Kerran kesällä s. 150.)

Mikään uusi tulokas ei tällainen *niin* -sanana käyttö kirjakielessämme suinkaan ole. Sen osoittavat jo seuraavat Sorolaisen Postillan virkkeet:

Etä Iephte oli luanut, *että jos* hän piti ylitzte Woitaman ne Amonitit, *nijn* hän tahdoi uffrata Iumalalle sen, joca hänen huonestans ensistä händä wastian piti tuleman. (I s. 1138.) — Ninquin vielä nyt Indias se tapa sanotan olewan, *että cosca* iocu Cuole, *nijn* se poltetan. (II s. 450.)

Kansanmurteissa samanlainen *niin* -sanana käyttö on aivan tavallista. Muutama esimerkki:

Poika rupes sitä surreen, *että kun* toiset mennee ihminen rinnalla, *niin* hänellä on

vaan hiiri rinnalla. (Setälä, Lauseopillinen tutkimus Koillis-Satakunnan kansankielestä s. 85, Ruovesi.) — mut kumää oli silt varalt puhun Trömpeki Leenan kans *et jost* nii hullust kei et mää jouru menemän pakko *ni* mää mene liki hene hakeritas. (Suomen kansan murtekirja I s. 53, Perniö.) — tuli hulluksi sittem mutta puhuvat *että ku* niit oli viis veljestä, *ni* toiset veljekset sen hakkas niettä se peestä sittes sekoontu. (Virtaranta, Vanha kansa muistelee s. 182, Jämijärvi.)

Edellä olevat esimerkit riittänevät todistamaan, että *käytäntö* on *niin* -sanana käytön puolella vastoin Saarimaan sääntöä. Sitä käyttävät kaikkein parhaiksi tunnetutkin kynänkäyttäjät. Usein se on tyylin joustavuuden ja selvyuden kannalta tarpeellinen, monesti välttämätönkin. Käsittelemättä on vielä asian kielio pillinen puoli. Saarimaa lausuu: »Etä-lauseen pitää säilyä muodoltaan moitteettomana, jos sen sisään pantu jos-lause jätetään pois.» Mihin tällainen vaatimus perustuu? Se edellyttää, että *jos*-lause on jonkinlainen irrallinen, sekundäärinen lisäke, joka on »pantu» ennestään valmiin *että*-lauseen »sisään».

Sivulause voi kyllä joskus olla lauseyhteydestä irrallaan, ns. parenteesina (ks. esim. Paavo Ravila, Vir. 1945 s. 12), joka kirjoituksessa erotetaan esim. ajatusviivoilla: *Vakaumukseni on se, että — jos saamme olla rauhassa — tulemme voittamaan viimetalvisen sodan tuottamat vaikeudet.* Saarimaa ei kuitenkaan puhu tällaisista erkoistapauksista, vaan tavallisista, lauseyhteyteen kiinteästi kuuluvista sivulauseista. Niinpä hänen toisessa esimerkkivirkkeessään (*Usein kuulee sanottavan, että kun koirra syö ruohoa, niin tulee sade*) ei olisi mahdollistakaan erottaa sivulauseetta parenteesiksi.

Kun siis parenteesitapaukset voidaan jättää huomioon ottamatta, edellyttää Saarimaan sääntö sellaista käsitystä, että hänen mainitsemansa esimerkkivirkkeet on kokoonpantu kolmesta erillisestä osasta. Näiden osien suhde olisi

hänen toisessa esimerkissään sellainen, että päälauseeseen (*Usein kuulee sanottavan*) alistussuhteessa on vain *että tulee sade* ja tähän vuorostaan alistussuhteessa *kun koira syö ruohoa*. Kun asiaa lähemmin ajattelee, on kuitenkin ilmeistä, etteivät virkkeen eri osien väliset suhteet ole tällaiset. Epäilemättä oikealla tavalla on asian käsittänyt Kielioppikomitea, jonka kanta käy ilmi seuraavasta mietinnön kohdasta (s. 59): »Jaksoissa esiintyvä määräys voi vuorostaan olla jakso; sama saattaa olla myöskin subjektin laita. — Jaksoa, jossa on toinen jakso, nimitetään *yhdysjaksoksi*, ja sitä jaksoa, joka on määräyksenä tai subjektina yhdysjaksossa, nimitetään *sivujaksoksi*. Esimm. (sivujakso *vinokirjaimilla*). Minä tiedän, *että hän tulee*. *Miloin hän tulee*, on epävarmaa. — M u i s t. Myöskin sivujakso voi olla yhdistetty, siten että siinä esiintyvällä jäsenellä on jakson muoto, esim. Minä tulin iloiseksi, *kun sain kuulla, että sinä olet terve.*» Tämän käsityksen mukaan ei alistettu lause siis ole mikään alistavaan lauseeseen kuulumaton lisäke, vaan a l i s t a v a n l a u s e e n o s a. Sama kanta on selvästi ilmaistu myös Natanael Beckmanin ruotsin kieliopissa (*Svensk språklära för den högre elementarundervisningen*, 9 uppl., Stockholm 1945, § 212): »En sådan sats, som utgör en del av en annan, kallas bisats.» Samoin kuin yksityinen sana tai sanaryhmä voi sivulausekin olla lauseen subjektina, yksityisen lauseenjäsenen määritteenä tai koko lauseen määritteenä, »jaksonmääräyksenä» (ks. Kielioppikom. miet. ss. 58, 60 ja 150) eli »lauseenmääräyksenä» (ks. Ravila, *Vir.* 1945 s. 1—).

Saarimaan toiseen esimerkivirkkeeseen sovellettuina nämä näkökohdat merkitsevät, ettei *kun*-lause ole *että*-lauseen »sisään pantu» lisäke, vaan *että*-lauseen osa. Alistussuhteessa päälauseeseen ei ole ainoastaan se *että*-lauseen osa, joka jää jäljelle, jos *kun*-lause poistetaan, vaan koko *että*-lause, johon myös *kun*

-lause kuuluu. Eihän virke lainkaan sisältä sitä ajatusta, että usein kuulee sanottavan: »*Tulee sade*», vaan että usein kuulee sanottavan: »*Kun koira syö ruohoa, niin tulee sade.*» Saarimaan esimerkkivirke ei ole kokoonpantu kolmesta erillisestä osasta, vaan se on kokonaisuus, lause, jossa on yhtenä jäsenenä (partisiipin objektina) *että*-lause, jossa vuorostaan on jäsenenä *kun*-lause. Jos kerran *niin*-sana hyväksytään virkkeessä *Kun koira syö ruohoa, niin tulee sade*, niin se on yhtä oikeutettu myös virkkeessä *Usein kuulee sanottavan, että: kun koira syö ruohoa, niin tulee sade*. Kaksoispisteen jälkeistä virkkeen osaa voidaan suhteessaan *että*-sanaan ja päälauseeseen käsitellä vain kokonaisuutena. *Niin*-sanan käyttöä vastaan puheena olevissa tapauksissa ei siis kieliopilliseltakaan kannalta ole mitään muistuttamista.

Sellainen käsitys, että alistettu lause on alistavaan lauseeseen kuulumaton lisäke, joka voidaan jättää pois alistavaa lausetta rikkomatta, ei liene niinkään harvinainen. Siihen ovat varmaan osaltaan syynä sellaiset jossakin määrin harhaanjohtavat nimitykset kuin 'alistava lause' ja 'päälause'. Jos päälauseen ja sivulauseita sisältävästä lauseyhdistyksestä poistetaan sivulauseet, ei jäännös enää ole kokonainen lause, vaan ainoastaan osa lauseesta, eikä suinkaan aina edes tärkein osa. Niinpä virkkeessä *Kun olin lapsi, luulin, että joulupukki asuu Korvatunturilla* muodostaa »päälauseen» sana *luulin*. Otto Jespersen mainitsee esimerkin, jossa »päälause» on vieläkin sisällöttömämpi (sana *er*): *Hvad jeg ikke kan forstå, er, at Peter blev vred* (*Sprogets logik*, København 1913, s. 38). — Olen ottanut nämä seikat puheeksi osaksi siitäkin syystä, että meikälaisten koulukielioppien esitys ei tässä kohden ole kyllin selvä ja täsmällinen. Eräiden kielioppien selitykset alistavan ja alistetun lauseen välisestä suhteesta ovat suorastaan omiaan johtamaan oppilaita harhaan.

OSMO IKOLA